

EL CASTELL DE VERDÚ

Els orígens

1055-1056

Conquesta i repoblament

1072

El Comte de Barcelona Ramon Berenguer I, dóna a Arnau Company, esposa Guilla i fill Oliver el lloc de Verdú

Qui era Arnau Company

1080

Es documenta el Castell de Verdú i els primers repobladors

1081

Guillem Bernat i esposa Beatriu, nous senyors de Verdú

1130

Contracta entre Bernat Gerau i esposa Llúcia, Berenguer Arnau i esposa Guillemma per a la salvaguarda del castell, amb el castlà Arnau de Verdú i esposa Ermengarda

Segles XI -XII

Les torres de defensa

La construcció

1222

Un privilegi reial

Berenguer Arnau d'Anglesola, senyor de Verdú

Segles XII - XIII

Engrandiment del Castell

Berenguera d'Anglesola i de Cervera

1147? - + 1225

1203

Guillem III de Cervera empenyora a Poblet el Castell de Verdú i llurs pertinences

Guillem III de Cervera 1165? – 1245

1227

Venda del castell al Monestir de Poblet

Notes

EL CASTELL DE VERDÚ

Els orígens

Potser mai esbrinarem amb certesa el quan, el que fou i amb quin nom era conegut el lloc que avui ocupa el castell de Verdú.

Arqueòlegs i filòlegs veuen amb el mot VERDÚ, indicis celtes entrat a la península vers els 700 anys a. de C., procedent de França. Aquesta tesi proclamada pels pares de l'arqueologia, Bosch Gimpera i Lluís Pericot, fou seguida per Joan Maluquer de Motes i altres. Tesi compartida pels filòlegs Alcover Moll i Joan Corimines. L'arqueòleg Pita Mercè puntualitza més; i el fa originari de la república *virudunense* amb capitalitat a Verdun.

Monreal de Riquer diu: Que el mot VERDÚ proclama l'antiguitat del seu castell, que forçosament ha d'ésser bastit i fonamentat sobre un reducte de defensa anterior a la conquesta romana, ja que és tracta d'un topònim, en la terminació de la qual entra el mot cèltic “dunum” que significa precisament “fortalesa.”

Albert Turull en el seu llibre “Els Topònims de la Segarra,” diu ser discutible el celtisme de l'acabat “dunum” i dóna vuit raons per arribar a la ...conclusió que Verdú deu ser un topònim trasplantat segurament desde occitània durant el segle XI quan aquestes terres, amb la col·laboració de senyors enllà del Pirineu, passàren a formar part dels comtats catalans.

Moreu Rey, que és qui més aprofundit amb l'etimologia del mot Verdú, diu: L'arrel “dunum” significa primerament “turó” i després “fortificació elevada”, “castell”. Però repetim que l'etimologia pot ser indirecta de la pretesa forma cèltica “Virudunum” considerant-lo un trasllat procedent d'Occitània on s'hi troben cinc noms iguals. També l'historiador Coll i Alentorn en una conferència pronunciada en el mateix castell verduní, ens digué que és tractava d'un nom de segona ma portat des del sud de França per Carlemany en els segles X o XI.

L'historiador Joan Tous i Sanabra ha dedicat un estudi al nom Verdú, que segons aquest, es tracta d'un mot indígena pre-romà i busca el seu significat a través de l'idioma èuscar, que en aquest cas no seria lloc elevat sinó “lloc pla vora d'un riu” i el situa prop la font de Santa Magdalena, tocant al riu Xercavins on s'hi troben vestigis ibèrics i romans.

En quan al castell, alguns historiadors proposen la idea d'un substrat d'origen romà o visigòtic sota l'actual emplaçament difícilment comprovable, però dins les possibilitats. El que sí es cert, que el seu entorn, estava poblat en època romana, com ho proven els vestigis que n'ha quedat -encara que pocs- d'una o dos *villae* agrícoles al sector del Vallet amb enterraments de teules romanes, ceràmica sigil·lata, nanses i culs d'àmfores. Això també ho corrobora la documentació històrica de quan la construcció de la “vila nova al pla del Castell” durant els segles XII, XIII i posteriors, que diferenciaven el dit sector del Vallet, amb el nom de Vil·la Vella. Cal dir també, que el terreny i finques properes a l'antic poblament ibèric i romà situat damunt de la font de Santa Magdalena a la dreta del Xercavins, són registrades en el Llibre de les Stimes (1549) amb el nom de, el Vilar de Verdú.

L'incògnita queda pendent. Que el mot Verdú sigui preibèric, o portat d'Occitània per Carlemany, que les arrels del castell siguin romanes o visigòtiques... , no ens ha d'inquietar. L'important i el que compta, és que el Castell de Verdú subsisteix. Està dempeus. És un privilegi que el temps ha respectat, quan la majoria dels castells veïns, ploren llur infortuni damunt dels murs caiguts en ruïnes.

1055-1056 Conquesta i repoblament

La terra que més endavant se'n diria Catalunya, estava ocupada pel àrabs que invadirien el país fins enllà dels Pirineus. A partir principalment dels segles X i XI, l'empenta cristiana anirà deixant el seu caire septentrional per anar cada vegada més cap al sud en una permanent però incessant dèria de recobrar les terres que ells o els seus avantpassats havien deixat.

L'imperi de la mitja lluna dominà el terreny però no la gent que hi vivia, que a diferència de la cultura romana, no va identificar-se amb ells. Cal considerar que estigueren enfrontats dos mitjans d'entendre la vida: la cristiana representada pels grups refugiats a les muntanyes i la islàmica que s'havia apoderat del nostre territori.

Les cases comtals d'Urgell i de Barcelona, tingueren sempre una política expansionista devers les terres de ponent. Els comtes d'Urgell provinents del nord s'estengueren per la conca del riu Llobregós i la zona baixa del riu Sió, fins a Ger, a l'envista de la plaça forta de Balaguer. Simultàniament els comtes de Barcelona avançaven per la Segarra, establint una frontera defensiva per tota la balustrada de serres i tossals que mira a ponent amb els castells de Cervera, Granyena, La Curullada, Montornès, Guimerà, Ciutadilla, Maldà, Verdú, Tàrrega i altres, salvaguardant les terres segarrenques i els castells d'Anglesola i Golmers dins del Mascançà com un enclau dins les possessions dels sarraïns.

Tots els documents d'aquests temps abunden en dir que la terra està deshabitada i erma. La situació estratègica i insegura farà que els comtes en els tractes feudals o cartes de població, cedeixin terres i collites per facilitar la repoblació, amb la condició de construir defenses o reparació de les existents i tenir alguns vassalls sempre a punt de deixar l'aixada per la ballesta, al servei de les hosts i cavalcades. (1)

La conquesta de Verdú, fou obra del Comte de Barcelona Ramon Berenguer I "el Vell," les cròniques del qual l'anomenen el "subjugador d'Hispania." Diu Tomic en Històries e conquestes dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona acabades el 1438, referint-se al Comte: "...e après recobra Tàrrega e Verdú e gran part de aquella terra, ajudat de nobles e caballers.." Això succeïa vers l'any 1055 o 1056. (2)

Encara que retruc, aquesta és la primera notícia que tenim de Verdú. El mateix Comte, 16 anys més tard el 1072 la referma al dir que ne's propietari.

1072

El Comte de Barcelona Ramon Berenguer I, dóna a Arnau Company, esposa Guilla i fill Oliver el lloc de Verdú

"In nomine Domini. Ego Raimundus Berengarii, gratia Dei Barchinonensium. Comes et marchio, donator sum tibi.." Jo el comte de Barcelona donador soc a tu Anau Company, esposa teva Guilla i fill Oliver *"...unam terre meam propriam quam habeo in comitatu Ausone, in termino Tarraca, in loco vocitato Verduno.* Ho sigui; "... una terra meva pròpia que tinc en el comtat d'Ausona, en el terme de Tarraca, dins del terme o millor dit circumscrit al castell que en diuen Verduno". Els ho dóna en ple alou amb la condició de no alinear la propietat a cap altre comte o senyor i de reconèixer sempre la seva senyoria, i es reserva la meitat del delme que farà dur a un dels seus castells. (3)

El text dóna a entendre que el lloc de Verdú era poc conegut ja que per identificar-lo, dóna les referències que és al comtat d'Osona i en el terme de Tàrrega.

Una cosa sí és certa; que el lloc de Verdú ja hi era, i no sols l'habitat sinó també llur terme, els límits del qual, segons el document -malgrat que no siguin molt precisos- quadren perfectament amb l'actual. Dóna algunes referències toponímiques, algunes identificades. Diu que a sol naixent està entre Granaman (Granyena) i Tarrecam, a mig dia fins allà on fan cap els mateixos termes que havien estat fitats i acordats entre Grananam i Tàrragam, a sol ponent circa Hispaniam (prop de l'Islam,) i continua vers Synagogam (La Sinoga a St. Martí) rivi Curvi (riu Corb). A septentrió el mateix Guardia de Indeflech; (s'ignora el nom de Indeflech. El de Guardia, correspon al Tossal de Guardia de documents posteriors) i avança contínuament fins al terminum Granane qual aigua corre cap a Verdunum i s'inclina contínuament vers els dominis del comtat Barchinonensis i travessa les seves terres i gira per vallem que vocatur Exercevinum,(Xercavins) et ascendit in frontalem el Podio Espine (Tossal Rodó) i atravesa per la punta del barranc de pas quals aigües discorren contràriament a Verdunum tocant al mateix vallem de Penulis (?) i avança pel mateix Matam de Lupis (?) i d'aquesta manera s'inclina contínuament vers rivum Curvum (riu Corb). La part més indefinida és precisament a ponent que fa pensar en una zona despoblada i una realitat evident: que la reconquesta en aquell moment no havia progressat més enllà dels límits descrits, perquè diu *a solis occasu circa Hispaniam.*”

Arribats aquí, cal treure'n les següents conclusions: per aquest document sabem existeix el nom, el lloc i el terme de VERDÚ, i a més, inscrit al comtat d'Osona o Manresa. Per tant, precedent a la reconquesta. De més a més, al temps del document, castell i terme eren sinònims de tal faïçó, que no hi havia castell sense terme ni terme sense castell.

Qui era Arnau Company (4)

D'entrada cal considerar-lo un súbdit directe del comte de Barcelona guerrejant en la missió reconquistadora del país fent-se mereixedor de la confiança i estima comtal. Com a premi, Arnau Company conjuntament amb la seva esposa Guilla i fill Oliver, reben del Comte de Barcelona, la quadra de Verdú, en ple alou, amb les condicions exposades. Arnau també és senyor dels castells de Talarn, (a les Pallargues) i Florejacs, ambdós al comtat d'Urgell. Personatge important i possiblement originari de Sanaüja, pel seguiment següent: En els anys 1024-1029, trobem un Arnau Company de Sanaüja, que signa com a testimoni en un judici a Guissona per unes terres en litigi entre el bisbe de la Seu Armengol i Guillem senyor de la Vansa. Més endavant, s'esmenta altre Company, sempre ubicats en aquella zona per uns alous que tenia al castell de Pallargues. Dels Company, sabem també, que eren senyors de Florejacs i que el 1083 en fan donació a Pere Ponç. Com queda dit, Company al temps de ser senyor de Verdú ho era també del castell de Talarn dins del terme de les Pallargues que el document diu havien rebut del seu pare.

El 1098-1099, és consagra l'església de Guissona i entre els signants hi figuren Gilla de Sanahuja i el seu fill.. És una hipòtesi a descabdellà però no lluny de la possibilitat.

1080

Es documenta el Castell de Verdú i els primers repobladors

L'any 1080, s'esmenta per primera vegada el castell de Verdú, però joestic amb la creença - altrament comprensible - que en el mateix emplaçament actual hi hauria un reducte més o menys defensiu que rebria el nom de Verdú, de la mateixa manera que el poblat ibèr i romà situat prop de la font de Santa Magdalena rebia el nom del *Vilar de Verdú*. És un document molt interessant, ja que a

més del castell de Verdú, hi figuren els primers repobladors del terme del castell de Valerna que diu es troba...*infra fines castrí que vocant Tarraga, infra terminos. vel diozessis de castro que vocant Verduno* O sigui: ...dins dels confins del castell que anomenen Tàrraga, dins del terme o circumscripció del castell que anomenen Verdu.

En aquest document, Arnau Company la seva muller Guilla i fill Oliver donen a un grup de repobladors una terra erma als confins del Mascançà amb el castell que es diu Valerna. La iniciativa parteix del fill Oliver que és qui ha fet escriure la carta de donació, qui ha buscat i pregat als signants com a testimonis i qui a fitat el terme per la part de migdia. El terme és repartit en quatre parts, entre Pons Duran i la seva esposa Ermengarda que en reben una part; altra, per Miró Bonfill i esposa Guilla; altra, per Bonfill Sidela i esposa Adalarga i la quarta per Arnald Bonfill i Bernat Bonfill. Son per tant, encara que vinguts de fora, -possiblement ossonencs- els primers verdunins registrats.

Avui Valerna s'ha pluralitzat amb el nom de Les Valernes per la diversitat de finques, en una extensa partida dins del terme de Verdú, situada a uns 5 km. al sud oest de la vila, tocant als termes de Sant Martí i de Preixana. Del seu castell i poblament, -fins ara- no se'n ha trobat el rastre. De fet Valerna fou un poble dissortat que no va prosperar ja que a l'any 1483 consta com a despoblat i en ruïnes.

1081

Guillem Bernat i esposa Beatriu, nous senyors de Verdú

Poc temps durà el domini dels Company sobre el castell i terme de Verdú, ja que, el 30 de novembre de 1081, els citats esposos i fill Oliver, *donatores sumus* a vosaltres a Guillem Bernat i esposa Beatriu dels castells de Verdú i de Talarn i els seus termes, “i tot el que allí hi tenen que han rebut dels seus avantpassats i també per aprisió.” (5)

Aquest document ens trasllada als primers temps de la reconquesta, i significa la consolidació del terme i del castell de Verdú, duta a terme pels pares d'Arnau Company, com clarament ho diu el document esmentat, que l'hi ha pervingut per herència i per “aprisió.” Aquesta donació possiblement s'hauria fet per lligams familiars, vinculats al comtat d'Urgell.

Els nous senyors de Verdú, Guillem Bernat i esposa Beatriu, fins ara, no han estat identificats. L'historiador Piquer i Jover en el llibre “El Senyoriu de Verdú”, els considera Urgellesos i emparentats amb els Anglesola, que militen al costat dels Cardona o que era nebot del comte Ramon Berenguer I.

La primera hipòtesi es més versemblant, ja que en el mateix document hi signa Berenguer Arnau que sembla pertànyer al tronc dels Anglesola qual nom, per compra, per herència o com sigui, figura com a senyor de Verdú, segons un document de l'any 1130 que relatem a continuació.

1130

Contracta entre Bernat Geráu i esposa Llúcia, Berenguer Arnau i esposa Guillemma (6) per a la salvaguarda del castell, amb el castlà Arnau de Verdú i esposa Ermengarda

És un acord entre els matrimonis, Bernat Guerau i esposa Llúcia, i Berenguer Arnau i esposa Guillemma, amb el castlà Arnau de Verdú i la seva esposa Ermengarda, pel qual, aquests, reben dels citats esposos, la comanda del castell de Verdú. Per aquesta custòdia el castlà rebrà del terme, la

quarta part del delme a excepció de les quadres de Recot i Valerna, i també la quarta part de les pernes (pernils) que corresponen pel dret de servei. Per la seva part els receptors, es comprometen a fer estatge al castell tot l'any, a defensar-lo contra tots els enemics dels senyors i prestar els serveis militars usuals, com hosts (servei de guerra) cavalcades i seguicis, (servei d'escorta) i guardia allí on convingui.

L'acte és donat als 10 de genet de 1130. No diu el lloc; (ja que en aquests temps no s'acostumava.) però el més lògic seria al castell on hi residia Arnau de Verdú, que figura junt amb la seva esposa entre els signants i també els esposos atorgants: *Sig+num Bernardo Geralli. Sig+num Lucia. Sig+num Berenguer Arnall, Sig+num Guilla.*

Examinant aquest document, sabem que Arnau de Verdú, exercia de castlà, abans d'aquest contracte refermant la condició vitalícia dels Arnau verdunins, com ho mostra altre document de l'any 1096 en el que Ramon Arnau del Castell de Verdú, signa com a testimoni en un document de donació d'un honor o patrimoni de la Vall d'Andorra de'n "Guitard et proli Isarn..." (7)

Aquestes dades, certifiquen la presència d'un nucli defensiu per habitar-hi i per a reserva dels fruits.

Segles XI -XII

Les torres de defensa

Tot just conquerit el nostre territori als àrabs, s'alçaren al llarg de la carena que mira a ponent, una xarxa de torres de guaita i de defensa, com una necessitat en una època de seguretat precària, supeditada a les freqüents incursions i atacs que els àrabs realitzaven des del Segrià.

El nostre territori, fou incorporat al Comtat de Manresa, -un comtat sense comte- a les ordres del comte barceloní, pel manteniment i la repoblació. D'aquí ve, el perquè aquestes torres, -segons l'historiador Duran i Sanpere- rebien el nom de "torres manresanes." Dites torres, mal anomenades torres d'homenatge, foren sí, torres funcionals de defensa, de guaita i de control del territori, com ho demostra llur construcció i foren la base i embrió dels castells de la *marca* i dels pobles segarrens.

També algú ha magnificat la torre de Verdú amb nom d'homenatge. No. La nostra torre com totes les que es bastiren a la balustrada de la Segarra, enfront del Mascançà a les darreries del segle XI, tenien la missió de defensa, de vigilància i de senyals. (8)

La majoria d'aquestes torres foren bastides amb pedra calissa més o menys escairada a cops de martell, com la de Guimerà, Pilar d'Almenara, Granyena, l'Ametlla i altres. En canvi la de Verdú, destaca per ser més gran i per l'acurat treball dels carreus de pedra tallada col·locats filada per filada, conservant-se intacta i senyorial, en tota la seva esplendor primitiva, més impressionant encara, en son interior. La dita diferència, podia fer pensar en una construcció posterior, desmentida pels entesos, que la situen a finals del segle XI igual que les seves companyes, Una ressent i interessant descoberta d'un crucifix en baixrelleu gravat en un carreu de l'interior de la masmorra a nivells inferiors sobre la roca que l'hi fa de fonament, avala la dita antiguitat. Un gran descobriment. Iconogràficament, es tracta d'un Crist en majestat, similar als crucifix romànics dels segles XI i XII; cames sense creuar i abillat fins als genolls. Realitzat com un ritus fundacional. (9)

La construcció

La pedra que se serviren per la construcció, fou arrencada de la partida del “Clotal” a deu minuts escassos al sud de la vila, facilitant al màxim el transport dels daus de pedra ja tallats amb carretes baixes tirades per bous o rossins, i arrossegats amb tirapedres, fins a peu d’obra, on els picapedrers feien el treball d’ajustament.

Les parets de la torre no mostren senyals de bastides exteriors ço que demostra que la construcció s’anava pujant mitjançant un suport elevador estrobat a l’interior de la torre i amb el mètode de cordes i corrioles.

L’estructura de la torre de Verdú en llur distribució, era similar a totes les torres manresanes, però més sumptuosa i més gran. La nostra te 25 metres d’alçada per altres tants de perímetre i vuit metres de diàmetre, distribuïda interiorment en tres espais o cossos ben diferenciats. L’entrada es fa per una portella alçada a uns 9 m del nivell del pati d’armes, i s’hi accedia mitjançant una escala de cordes, la qual era recollida a l’interior pels defensors, cosa que la feia inexpugnable, testimoniant el caràcter defensiu, per la que fou construïda. A més, tanca l’entrada una porta -la primitiva- de gran espessor, ben ferrada i amb tanques de forrellats, digna relíquia original. Una altra porta també original, es la que tanca i obra l’entrada al sector carcerari de la part superior de la masmorra, on s’hi troben abundants grafitos que amb tota seguretat havia servit de presó a jutjar per la porta de gran forrellat que la tancava. Sols entrar a la torre, hi trobem un petit bestíbul, des d’on es baixa mitjançant dos esglaons a la cambra abans descrita rodona traçada dins la torre amb volta de cúpula de magnífica execució, sota la qual s’hi troba la masmorra inferior amb entrada per un forat a la part superior accessible únicament amb escales de corda. Aquí, vers els anys trenta, hi feren excavacions els joves Emili Capdevila i Ramon Tous recollint-hi uns grillons de ferro que foren exhibits a les parets de la Biblioteca Pública Municipal que es perderen en la guerra. (1936)

A l’esquerra del vestibul d’entrada, arrenca un curt i angost tram d’escales amb evidents senyals d’haver-hi hagut una porta a l’arrencada, obert entre els murs exterior i interior de la cambra descrita, que desemboca al tercer espai destinat als soldats, -el que avui se’n diria el cos de guàrdia-allotjament de descans mentre un o dos vigilarien des del cim. En aquest lloc, s’hi troba gran profusió d’interessants grafitos rebaixats a les pedres en tot el redós de l’estança. Abunden les creus i els calvaris; també hi ha representacions de arades, guitarres, mans, ferradures, rodes i altres, que segons Àngels Casanovas i Romeu, -una de les persones més enteses i més dedicades en l’estudi dels grafitos-, els havien gravat els presoners allí reclusos. No es descarta que en alguna ocasió hagués servit de presó, però no com a cosa habitual. També jo ho havia escrit així, i ara hem costa de creure que una torre destinada a defensors, sigui ocupada per captius. Cal tenir en compte que entre la portella d’entrada i l’espai dels grafitos no hi ha cap separació i que les graus i replà davant l’entrada de la torre es construïren a l’any 1605, posterior a les inscripcions. Per tant, el domini de l’escala de cordes i de la torre estava des de l’interior. Hi ha constància del pagament al “trompeter” de l’any 1607 *per tocar i fer la desperta cada mati des de la torre del castell*, i també de temps més reculats, una contracta de l’any 1294, amb A. Guardia que afirma haver rebut dels *juratis de verduno la quantitat LXXX* sous barcelonins pel servei bo i fidel de *abada* i de *guaita* de dia i de nit segons es costum *in torre verduno*, durant un any. Per tant, es fa difícil entendre que una sola persona indefensa travessi a diari una estança de presoners.

Personalment, crec és més raonable l’atribució dels gravats als guardes allí de reserva. Fossin guardes o presoners, els grafitos hi són. Àngels Casanovas considera que caldrà estudiar-los més, i els valora així: “Estem davant d’un cas únic; tant per la seva ubicació com per l’espectacularitat, l’abundància i la tècnica dels motius representats que convé difondre, valorar, estudiar i apropar al públic.”

Des d'aquest departament s'accedeix a la coberta mitjançant una escala de fusta. Vers l'any 1992 es netejà la plataforma superior, deixant al descobert l'enllosat sostingut per dues arcades interiors.

Originàriament tot el cercle estava coronat per merlets, sota dels quals –per a més defensa- recorria una barbacana postissa de fusta.

Es sapigut que la Guerra dels Segadors, tingué molta incidència a la comarca, i és creença que en el curs de la mateixa es construí un corredor cobert per protegir de la intempèrie als vigilants de guàrdia. Per fer-lo, es montaren uns arquets estrebats als merlets i a l'interior es bastí una paret circular de l'alçada dels arquets formant un estret passadís cobert amb lloses.

Actualment part d'aquest corredor ha desaparegut i la restauració s'ha fet deixant la part original dels merlets i també part del corredor, per a més discerniment del visitant.

No es pot parlar de la torre, sens fer esment d'un fet molt singular, molt important i significatiu per la vila de Verdú.

1222 Un privilegi reial

Ens cal traslladar-nos a l'any 1222 durant el setge de Castelló de la Plana que dirigia el rei Jaume I. El monestir de Poblet acariciava i es veia seu el domini de Verdú, que no tardaria en posseir-lo; i el monarca que sentia una gran devoció envers el cenobi cistercenc, accedeix i atorga a instàncies de l'abat Ramon d'Hostalric (1221-1224) el privilegi de protecció i guiatge, a favor dels castells de Verdú i Preixana i llurs habitants, que Guillem III de Cervera, -com veurem més endavant,- havia empenyat a Poblet. El diploma enumera les obligacions dels senyors com: la protecció, la custòdia, l'empara, el guiatge, la manutenció i la defensa. A més, el rei s'adreça als batlles, als veguers, als militars i a tots els seus homes, presents i futurs, per tal que defensin Verdú com si fos una possessió pròpia, i per manament del rei Jaume I. Al mateix any des de Lleida redacta un document en el qual mana als seus batlles i servidors, que defensin els bens de Poblet i els castells esmentats, com si fossin de la Corona i perquè ningú pugui al·legar ignorància, ordena sigui hissada la bandera barrada en senyal de protecció. (10)

La nostra torre per Verdú i els verdunins ha estat i és el monument més emblemàtic. Ella fou el punt d'arrancada de la nostra història. Al seu redós nasqué el castell, les muralles, l'església, el poble... Més de nou segles ens contemplen inalterables, desafiant guerres i maltempsades com vigia i centinella permanent per damunt del nostre, esdevenint signe d'identitat com segell i escut de la vila, ja en el reulat segle XIV.

De tribals ferotges resisteixes
d'enemics cruels sens pietat,
ses espurnes lluent esqueixes
amb ton poder fortificat

Fruites enèrgica en la Reconquesta,
amb carreus d'eternitat t'enfiles,
ebri corones mística gesta,
I amb glòria perenne, exultant refiles.

Tu ets torre d'Homenatge
 mirada atenta al cel sagrada.
 En JaumeI, en submís vassallatge,
 T'ofrena **torxa encesa de sang barrada.** (11)

Berenguer Arnau d'Anglesola, senyor de Verdú

Segons l'historiador Ripoll i Vilamajor, és el famós cavaller urgellenc, fundador de la baronia de Bellpuig i senyor de Verdú. Miret i Sans, el documenta també com a tal i per tant, descendent directe de Berenguer Gombau de la casa d'Anglesola. Ignorem per ara, des de quan i per quina línia esdevingué senyor de Verdú. Sabem però per la contracta descrita del nomenament del castlà Arnau de Verdú, que ho era a l'any 1130. Nou anys més tard, rebé la senyoria de Bellpuig per voluntat del comte de Barcelona Ramon Berenguer, encara que de fet ja pertanyia a la casa dels Anglesola que l'hi donà com herència, el seu pare, Berenguer Gombau

Berenguer Arnau tingué l'estada a Bellpuig fundant-hi la baronia, on hi edificà el castell i la capella. Participà a la conquesta de Lleida i llur signatura figura a la carta de població atorgada pel comte-rei a dita ciutat. Algunes obres deuria realitzar al castell de Verdú, ja que les seves armes angulades figuren en un capitell que fou trobat com a parament en una paret de casa la vila. Fou pare de Níniva, Sibila, Guillem i Berenguera d'Anglesola que fou senyora de Verdú per donació del seu pare com a dot nupcial, com veurem més endavant.

Berenguer Arnau, suposadament vell, morí vers l'any 1176.

Segles XII - XIII Engrandiment del Castell

Les construccions que seguiren després de la torre, prengueren l'aspecte de fortalesa poligonal. Un cos de pedra que revoltava la torre deixant un espai com a pati d'armes. Les parets que donaven a l'exterior eren altes, fetes de pedra calà o calissa i rematades de merlets. Les úniques obertures eren les espitlleres de ballesta visibles encara avui en els angles dels murs. Després amb el temps, s'hi obriren finestres i balcons, que desfiguraren la faç defensiva. Malgrat no es pugui datar amb certesa la primitiva construcció, sabem que ja i era abans de l'esmentada data del 1130, ocupades pel castlà Arnau i la seva esposa Ermengarda.

Originàriament dites dependències, rebien la llum per l'interior i tenien l'entrada a nivell del pati d'armes. Finestres i portals amb dovelles, encara avui en servei actiu.

Per l'ordenació constructiva i pla elements arquitectònics de diferents estils i pel tipus de pedra es dedueix que el primer sector que s'edificà del cos poligonal, corresponia a la part nord oriental (vegis el plànol adjunt) que comprenia el que hagués pogut ser una presó. Era el lloc més llòbrec, situat a un nivell inferior del pati i s'hi baixava a través d'una porta dovellada, originària de l'època amb golfos de pedra. També és originària l'espitllera de doble esqueixada que rebia la llum de l'interior, i una altra que eren les úniques obertures d'aquesta estança. Aquest espai, amb la desamortització, es convertí amb una vivenda particular que hi obriren dues portes a l'exterior. Més endavant, a l'any 1919 l'adquerí el Sindicat Agrícola. Actualment restaurada, resulta una estança gairebé quadrada amb dos arcs apuntats. No obstant i resta una portella i una finestra gran obertes a l'exterior que li lleven la fesomia penal. A sobre s'hi troba la sala batejada amb el nom d'Arnau Company, ara restaurada de

dimensions i construcció a la descrita, amb dos arcs apuntats que arrenquen de mitges columnes de capitells llisos. També aquí sota el domini de Poblet s'hi obrí una finestra gòtica geminada (segle XV) amb festejadors que clama llur restauració. És una sala polivalent apta per exposicions i xerrades. D'un temps ençà s'hi celebren matrimonis civils.

Separat per un corredor que donava al sector d'un primitiu molí d'oli, hi trobem una torre quadrangular dotada d'espitlleres i una petita finestra que donava a sol ixent que flanquejava el primitiu portal d'entrada al castell. Aquí s'hi entra per una porta a la dreta d'un curt corredor que dona a l'antic portal. Avui és conegut per l'olier dividit per dos departaments que es comuniquen a través d'una arcada; el primer que es troba és el més gran i més alt amb volta de canó feta de pedra calà. Aquí hi destaquen per la seva grandària les piques per guardar l'oli procedent del delme. El segon departament és més baix i més reduït amb un fris a tot el vol. Al damunt hi ha la el que en diem la capella de Sant Bernat de les mateixes dimensions. A la paret de sol ixent una finestra gòtica geminada (segles XIV-XV) actualment tapiada. Des d'aquí és baixava a la sagristia. En una de llurs parets hi figura l'escut de l'Abat Guimerà (1564-1583) pintat de vermell.

Encastat a la torre descrita s'hi troba el primitiu portal encarat al nord mirant al torrent Xercavins, el qual conserva els primitius i originals espigons de pedra per on giraven les portes. Aquest portal quedà en desús, no sabem quan - podia ser abans - però amb tota seguretat, al construir-se la nova entrada al castell en temps de l'Abat Porta. (1502-1526)

Des del portal, seguint la mateixa direcció arrencava un pany de muralla de considerable espessor com per emprar-lo de pas de ronda, fins a trobar altra construcció que podria haver estat una torre cantonera feta de tàpia, on hi havia una finestra coronel·la romànica (segle XII) prou interessant per a l'orientació cronològica. Aquesta finestra -que quedava molt amagada- fa pocs anys que el seu propietari la va incrustar a la paret exterior que mira a la plaça de l'església

En aquest sector comença el cos poligonal circumdant que ha donat caràcter defensiu al castell; ara quelcom desfesomiat per les obertures que s'hi han fet. No obstant, fetes amb dignitat i algunes revaloritzant-les com les quatre finestres coronel·les alternades romàniques del segle XII i gòtiques del segle XV. Hem de considerar que la missió defensiva havia perdut validesa, per donar pas a un mode residencial per gaudí dels monjos i abats de Poblet. En una de les estances del primer pis, il·luminada per una finestra d'estil gòtic, hi ha l'habitació que s'hi feu construir l'Abat Joan Payo Cuello (1480-1499) on hi figuren repetidament el seu escut de lleó rampant i el de Catalunya. És de propietat privada.

Forma part d'aquest cos, el portal d'entrada al Castell obert en temps de l'Abat Porta (1502-1516) Per aquesta nova construcció, s'enderrocà la paret primitiva de pedra calà, i se'n bastí la que veiem molt noble de pedra de gres amb blocs ben escairats i portal de grans dovelles, i a sobre d'aquest, protegint l'entrada, ran de la teulada hi veiem el matacà o barbacana on hi campeja l'escut de l'abat constructor Domenec Porta. Per aquí s'entra al castell i per aquí seguirem la descripció evolutiva del monument; però abans, es obligat argumentar el procés històric repobletà que s'esdevenia al castell i entorn, com un ajut mutu entre els fets històrics i la història de llurs parets.

Berenguera d'Anglesola i de Cervera **1147? - + 1225**

Berenguera d'Anglesola, que hauria nascut al castell de Bellpuig vers l'any 1147, fou el personatge més important i el més influent per l'esdevenidor de la vila.

Arribada l'hora de maridar-se ho fa amb el noble senyor Guillem II de Cervera, del qual prendrà el nom i serà coneguda a la història per Berenguera de Cervera. La cerimònia s'efectuà a la primavera de l'any 1164 ja que l'escriptura diu que era el dissabte de Pasqua

Rep del seu pare, com a dot nupcial, el castell, la vila, el terme, els homes i les dones de Verdú. Aquesta situació dels vassalls verdunins, és molt significativa per comprendre la situació, objecte de compravenda, d'arrendament i tota mena de contractacions.

No hem d'estranyar-nos d'aquest dot tant considerable. Cal reconèixer que els Cervera eren, en aquell temps, la família més poderosa i més influent de la corona comtal. No gens menys gaudia la casa d'Anglesola, doncs segons el document de la sessió per part del Comte de Barcelona, llur territori, comprenia la part oriental d'Anglesola, des de Verdú fins a Sidamon, i des de la Serra d'Almenara fins a la Ribera del Corb i altres possessions en diferents llocs.

La donació nupcial és compartida amb el seu espòs Guillem, perquè el senyoriu de Verdú obligava al Senyor a prestar el servei *d'hosts i cavalcades* i en aquests casos l'heretat no podia passar solament a les dones. “...*Dono adque concedo in perpetuum, ac trado tibi Berengarie filie mee, et viri (espos) tuo Guillelmo de Cervària...*”

L'escriptura ens parla de la primitiva vila de Verdú, dita el “Vilar” sobre la font de Santa Magdalena, a la dreta del torrent Xercavins i esmenta sovint l'actual emplaçament de la fortalesa existent aleshores, i dona els límits del terme ben reconeguts encara avui.

Berenguera de Cervera, es mare d'Eliardis d'Àger, monja i abadessa de Vallbona i de Guillem III de Cervera, que fou senyor de Verdú de Juneda i Rubinat. El marit de Berenguera, mort entre 1172 i 1181, dates que ens permeten establir l'època que ella professà al monestir de Vallbona, per més que amb anterioritat a la viduïtat, es ben manifest l'interès que tenia per Vallbona. Malgrat no haver exercit cap càrrec monàstic tindrà un lloc preeminent entre l'abadessa i el convent per causa del pes moral dels Anglesola, però sobretot per la seva santedat, vàlua i dots de tracte i d'organització.

Berenguera és la primera monja de condició noble que ingressa al monestir de Vallbona, iniciant amb la seva entrada un canvi social del renovi. Ella encapçala el text de l'Abaciologi de Vallbona (1225) que hi diu: *Prima nobilis domina que fuit in monasterio Vallisbone fuit domine Berengarie de Cervera...* i afegeix que fou Berenguera la que és traslladà al monestir cistercenc femení de Tulebras a Navarra per aportar a Òria, que fou la primera abadessa destinada a dirigir l'abadia de Vallbona És emprenedora i per llurs gestions fonamentals, incorpora el convent a l'orde del Císter (1176) i amb molta traça, aconsegueix que sigui exempt, ço que vol dir, que passa a dependre directament del Papa de Roma. Ella coneix i domina l'esperit de l'orde del Cister, del qual ella n'és professa.

L'historiador Piquer i Jover en l'Abaciologi de Vallbona li dedica els majors dels elogis. Al poc temps de professar, es posa al front del monestir. Té un esperit exigent en ella mateixa en aplicar l'espiritualitat i austeritat del Cister i pels seus dots diplomàtics, gestiona l'atracció envers Vallbona dels reis Alfons i Sança.

A partir de la mort del seu marit, Berenguera s'encarregarà personalment dels quefers de la vila, del castell i dels seus vassalls de Verdú. ¡Quantes vegades hauria fet i desfet el camí de Vallbona a Verdú!

El seu fill Guillem III a l'any 1203, havia penyorat les pertinences de Verdú, al Monestir de Poblet, però les rendes o usdefruit les gaudia Berenguera que, amb avinença del seu fill, les passen a favor de l'abadessa Ermessenda a l'any 1205, mostra testimonial d'afecte al Monestir.

Si l'esborrany biogràfic de Berenguera, ens revela a una dona d'empenta, be val la pena que sigui coneguda també pel que representà per Verdú, la seva visió de futur.

La tradició verbal ha perdurat de quan una gran riuada deixava sense llar a una tercera part dels habitants del Vilà situats a la dreta del riu Xercavins. Berenguera veient tanta desgràcia dels verdunins els aplegà al castell proposant-los-hi l'avinentesa de construir les seves cases al “pla del castell” i l'anul·lació dels drets de lluisme (12) i d'eixòrquia (13) a canvi, però, que aquests fessin les muralles i fossats. La proposta fou acceptada pels veïns afectats i altres que vivien en antics poblaments i masos dessiminats pel terme, estenent i signant aquest transcendental document que pel seu significat, bé val la pena de transcriure, que traduït al català diu:

“Sigui notori a tothom, tant als presents com als futurs, que jo, domma Berenguera, per voluntat i consell de Guillem, fill meu i de Eliardis filla meva, i de Guillem d'Anglesola i de Berenguer de Boixadors, jo, amb consell de tots els predits i per l'ànima del meu pare Berenguer Arnau i de la meva mare i de Guillem de Cervera, el meu espòs, així com també de tots els meus avantpassats, dono i deixo sense efecte totes les eixorquies d'aquesta vila de Verdú ara i a perpetuïtat per als habitants i pobladors que hi són i que i seran. I que disposin de totes les seves coses amb plena llibertat i pau; i que per part meva o dels meus, facin la seva voluntat. I qualsevol home o dona que visquin en la vila de Verdú, de tot el seu haver i de totes les eixorquies en facin la seva voluntat en vida i en mort. I tot el qui vulgui vendre les seves cases o la seva estància, sigui home o sigui dona, que ho vengui a qui vulgui i no pagui el terç als senyors ni a cap home, ni doni res. Però aquell o aquella que hagi comprat cases o estància que visqui allà en la mateixa que té comprada. I donem, però, la donació pre escrita amb aquest conveni: que feu la vila i la traslladeu al pla del castell amb fossats i murs dels quals la vila en té necessitat per la seva fortalesa. I això sigui ferm i estable de present i perpetuïtat. I aquesta franquícia damunt escrita sigui de totes les eixorquies de la vila nova de Verdú i de la venda de totes les cases. I qui vulgui conravenir-ho, que no ho pugui, sinó que la ira de Déu davalli damunt d'ell i tingui part a l'infern amb Judes el traïdor. XVII octubre de l'any del Senyor MCLXXXIII.

Sig+num domma Berenguera. Sig+num Guillem de Cervera, fill meu. Sig+num Eliardis filla meva. Sig+num Guillem d'Anglesola. Sig+num Berenguer de Boixadors. Sig+num Arnau de Verdú. Nosaltres qui ensems i per tots els nostres hem manat escriure això i ho signat de mà pròpia i ho fem signar pels testimonis. Sig+num Guillem de Montoliu capellà de Verdú, Sig+num Pere Josa batlle. Sig+num de Arnau Ferrer, testimonis”

En aquest document que és com una carta de població, s'hi endevina l'habilitat de Berenguera que treu profit del moment de desconcert dels verdunins per la pèrdua de llurs cases, per consolidar la vila i el conreu de la propietat. Altrament, també favorable als verdunins pel fet de viure en comunitat protegits per les muralles, en una època de perill constant de pillatge a que s'estava exposat viure a camp obert.

En morir Berenguera el 1225, deixa la vila arrelada al pla del castell, amb muralles, portals i torres que la protegeixen i una població en vies de creixement.

Per tant, Berenguera de Cervera és la fundadora de l'actual vila de Verdú. Indubtablement, sense la seva visió organitzadora, la vila no hauria existit com a tal, o n'hauria retardat la formació

1203

Guillem III de Cervera empenyora a Poblet el Castell de Verdú i llurs pertinences

Gillem III, fill de Berenguera, que rondaria els trenta anys, seguint el corrent molt vigent en aquell temps d'acudir a Jerusalem per a l'alliberament dels Llocs Sants, per fer front a les despeses de la peregrinació, el dia 29 de juliol de 1203, empenyorà al monestir de Poblet els castells de Verdú i Preixana pel preu de 1.000 morabetins d'or que ja tenia deixats, 1.400 sous i 100.000 sous més; aquests darrers, el monestir els havia de lliurar per compte de Guillem als seus acreedors, que s'havien de pagar per Sant Miquel de l'any següent; i si a cas moria en la peregrinació va augmentar la penyora amb el castell de Montornès i llurs pertinences. I per major garantia del contracte, signen com a fiadors, el seu nebot Ramon Berenguer d'Àger, el seu cosí Guillem II d'Anglesola i Gombau de Ribelles, tres magnats importants en la societat d'aquell temps

Un préstec molt alt que Guillem, malgrat les possessions que tenia, no disposava. Cosa freqüent entre els nobles i senyors de l'època, d'allargar més el braç que la màniga. Altisent en la seva Història de Poblet, afegeix que el monestir per atendre a aquesta suma, hagué de manllevar. (14)

Guillem III de Cervera 1165? – 1245

Guillem, fou el més important de tots els senyors del castell i terme de Verdú. Com a vassalls seus, bé val la pena que en coneguem quelcom del seu historial.

L'historiador Piquer i Jover com també Gabriel Llabrés diuen que hauria nascut a l'any 1165, o sigui l'any després del casament dels pares i morí amb tota certesa essent monjo de Poblet a l'any 1245 on hi fou enterrat amb tots els honors.

L'any 1203, després d'haver obtingut els diners de Poblet, essent encara solter, emprèn el pelegrinatge a Terra Santa. De retorn contreu noces amb Laura de Fultano, dama rica de Provença de la qual tindria dos fills; Ramon de Cervera que premorí a la seva mare i Folc que fou desheretat.

El juliol de 1212 acompanya el rei Pere I el Catòlic a la batalla de Las Navas de Tolosa. Per aquestes dates, havent enviduat, es casà amb Elvira de Subirats vídua també del Comte d'Urgell Ermengol VIII esdevenint padastre d'Aurembiaix hereva del comtat d'Urgell, comtat que havia usurpat el seu parent Guerau de Cabrera, ço que provocà vers l'any 1227 un conflicte bèlic entre aquest i el rei Jaume I, defensor dels drets d'Aurembiaix que es decidí a favor d'aquesta en una batalla prop d'Agramunt en la que hi estigué el nostre Guillem.

Després de la mort del rei Pere a la batalla de Muret (13 de setembre de 1213) les Corts Generals d'Osca (1215) el nomenaren ambaixador davant el Concili Laterà per tal de suplicar del Papa Inocenci III que manés a Simó de Montfort el lliurament de l'infant Jaume. Des d'aquest moment (1214) Guillem de Cervera formà part del seguici real com un dels nobles i consellers més importants del rei Jaume que en la seva Crònica anotà d'ell, que; *<era hom antich e dels pus savis hòmens d'Espanya.>* (15)

El 9 d'agost de 1227 trobant-se a Seròs formant part de la cort de Jaume I, ven a Poblet el castell i la vila de Verdú, que comentarem més endavant.

El 1220 enviduà per segona vegada, i el 1229 el trobem acompanyant al rei Jaume a la conquesta de Mallorca i de tornada ingressà a la comunitat pobletana ja que el 1230 hi figura com a novici i el 1231 signa com a monjo en un document relatiu a Verdú. Era tanta l'estima i la confiança que el rei Jaume

tenia per Guillem de Cervera, que el nomenà entre els tutors del seu fill Alfons i li encomanà l'educació del príncep; de manera que hagué de residir tot i essent monjo, al Castell de Montsó.

Agustí Altisent no s'està de considerar-lo com un fet molt singular dins la història medieval de Poblet que ens mostra la relació del monestir amb els estats més elevats de la societat medieval. “*Guillem de Cervera és la semblança d'un noble típicament medieval, quasi la mateixa estampa del cavaller devot, però, tot i la seva professió, sempre més soldat que monjo: li esqueia més l'espasa que la cogulla.*”

Les despulles de l'últim senyor seglar de Verdú, reposen en el sarcòfag familiar dels Cervera, a la dreta del vestíbul del temple cistercenc de Poblet.

Cent anys separen -en números rodons,- del senyoriu dels Anglesola i Cervera, al senyoriu del Monestir de Poblet, sobre *el Castell, la vila, el terme, els homes i les dones de Verdú*

1227

Venda del castell al Monestir de Poblet

Aquell préstec que pesava sobre el castell des de l'any 1203, s'allargava i s'allargava. També podria ser que Berenguera per l'estimació que tenia pel monestir de Vallbona, no hagués donat el sí per la venda, i així disfrutar de l'usdefruit del castell i terme de Verdú que el seu fill Guillem havia cedit a favor de l'abadessa Ermessenda a l'any 1205. El cert és que l'escriptura de venda no es fa fins transcorreguts dos anys de la seva mort.

Durant aquest llarg temps Poblet acariciava la possessió verdunina. Ho prova, l'obtenció del privilegi del rei Jaume I de la protecció real sobre el castell de Verdú a l'any 1222 i també a petició de Poblet, el Papa Gregori IX concedeix la salvaguarda a les possessions de Verdú i de Juncosa, aprovant la compra del castell de Verdú, uns mesos abans d'efectuar-se el tracte. (Laterà 12 de gener de 1227) (16)

L'acte de venda té lloc a l'església del castell de Seròs el dia 9 d'agost de 1227 cancel·lant així el deute contret per Guillem III al Monestir de Poblet. L'escriptura és summament interessant per situar-nos a l'època feudal, i la situació a que estaven subjectes els verdunins amb el seu senyor.

Com en totes les escriptures, comença; “*In Dei nomine...A tots els presents igual que als futurs, que jo Guillem de Cervera venc per pròpia voluntat i propi impuls per mi i per tots els meus descendents, vendo, trato et concedo in perpetuum... et vos frati Raimundo (17) abbati monasterii Populeleti... castrum meum et villam de Verduno... i totes les seves pertinences juntament amb el castlà els homes i les dones, les terres, les vinyes, etc. etc. adhuc s'esmenten les basses, pous, rius, marges, els arbres fructífers i infructífers, els prats, les pastures, etc. En altre ordre anomena els drets de multes, bans, col·lectes, joves, batudes, traginar i carregar.*

Notes

(1) R. Boleda L'Urgell i la Segarra. Conquesta i repoblament. Edi. UNED de Cervera 1988

(2) Ramon Berenguer I dona el castell de Tàrraga a la seva muller Almodis. A. Corona d'Aragó. Ramon. Berenguer I n. 193

(3) Aquesta primerenca notícia es deu a l'historiador Prim Bertran, extreta de A.H. Nacional: Codex 1.222 doc.1 fo. 1-3. El 12 de novembre de 1056, el Comte dóna el castell de Tàrrega a la seva muller Almodis

(4) Fins ara, els historiadors de Verdú, i jo entre ells, equivocadament posavem a Arnau Company com a primer feudal del Castell i terme de Verdú, quan la primacia correspon al Comte de Barcelona, Ramon Berenguer I. També, seguint la pauta de l'historiador Prim Bertan, serà Arnau i no Arnald.

(5) Aprisió era una de les vies d'accés a la propietat molt corrent els primers temps de la reconquesta. Aquest mot encara que aleshores significava "ocupar", "prendre", "apoderar-se", el sentit que comporta és el de "rompre", "arrabassar", "desermar", o sigui convertir les terres ermes en conreu.

(6) Tant Miret i Sans com Piquer i Jover adhuc Antoni Bach, no dubten en assenyalar-lo de la casa d'Anglesola; en canvi esmenten com a esposes els noms de Sibila, Guilla i Adalezis. Aleshores no coneixien aquest document dels tres que Prim Bertran descobrí a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid del fons de Poblet a l'any 1984, no deixant en dubte el nom de Guillemma (o sí evol Guilla com consta en el document) com esposa de Berenguer Arnau. També aquí Prim Bertran considera a Berenguer Arnau de la casa d'Anglesola com abans ho havien dit Ripoll Vilamajor, Miret i Sans i el mateix Piquer i Jover. A.H.N.: Còdex 871-B, s.f. Còpia del segle XIV.

(7) Miret i Sans

(8) "...hasta que se quitaron a los Sarracenos las montañas de Prades, el Castillo de Verdú era de mucha importancia, como fronterizo y muy expuesto su territorio a continuas correrias y talas enemigas." D'una al·legació de l'Abat de Poblet en el plet contra Verdú de l'any 1802 pag. 17.

(9) Àngels Casanovas i Jordi Rovira, a "I Congrés Internacional de Gravats i Murals". Ed. Institut d'Estudis Ilerdencs. 2003 pag. 637 i s.

(10) D'uns anys ençà, recordant aquesta prospecció reial, és enlairada la senyera dalt del cim de la torre.

(11) Aquí, vers l'any 1935 els joves Emili Capdevila i Ramon Tous i recolliren uns grillons que foren exposats a la Biblioteca Municipal, desapareguts durant la guerra. La veu popular deia que des del fons hi sortia una mina que es comunicava amb les torres de la muralla. Això induí a l'any 1938 en plena guerra civil, a desenrunar-la pels soldats de la República, buscant els passadissos per protegir-se del bombardeig de l'aviació franquista fins a topiar amb el dau macís de pedra i que les galeries, sols eren fantasies com s'expliquen de tants castells.

(12) *Lluisme* era el dret que el senyor tenia a percebre una quantitat sobre els contractes de compra-venda de bens immobles.

(13) *Eixòrquia* era el dret a quedar-se amb tots els bens dels matrimonis eixorcs (que morien sense tenir fills).

(14) Agustí Altisent. *Història de Poblet*. Pag. 128.

(15) Agustí Altisent Obra citada

(16) Piquer i Jover "El Senyoriu de Verdú" pag. 105

(17) L'Abat és el seu parent Ramon de Cervera. (1224 -1229)